

ІНТОНАЦІЯ ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ МОВНОГО СПІЛКУВАННЯ У ДІЛОВОМУ ДИСКУРСІ

Обґрунтовується важливість досліджень інтонації у комунікативно-прагматичному та інтерактивному аспектах уділовій сфері. Інтонація розглядається як засіб реалізації стратегії мовленнєвого спілкування, тобто як засіб здійснення контролю за напрямком розмови.

В епоху антропоцентризму інтонаційні дослідження проводяться в рамках розвитку теорії комунікації, яка визначається останнім часом "як процес прискорення обміну інформацією" [6]. Сучасна теорія мовної комунікації спрямувала свої дослідження на вивчення дискурсу як загального продукту мовленнєвої діяльності людини, складного комунікативного феномена, що містить, окрім тексту, ще й екстралінгвістичні чинники (знання про світ, установи, мету мовця, спрямованість на ментально-прагматичну сферу). Набуває важливості така наука, як прагматика (наука про відношення знаків до їх інтерпретаторів) [4], яка має справу з усіма психологічними, біологічними та соціальними явищами, які спостерігаються у функціонуванні знаків.

В інтонаційних дослідженнях відбувається переорієнтація з вивчення ізольованих комунікативних типів речень на ланцюги взаємодіючих ситуативно-прагматичних актів (мовленнєвих дій), які мають певну комунікативну інтенцію (іллокутивну силу) і відображають суб'єктно-модальне відношення та емоційний стан мовця.

Інтерес до дискурсу впливає з природи комунікативної функції мови. На необхідність вивчення мови в контексті спілкування людей вказував ще Л. Ю. Якубинський. Він стверджував, що "своє справжнє буття мова виявляє лише в діалозі, тому що будь-яка взаємодія людей є взаємодією, яка намагається бути двобічною, діалогічною" [7]. М. М. Бахтін підкреслює актуальність вивчення діалогу як "класичної форми мовленнєвого спілкування". Він говорить: "Оскільки реальним об'єктом дослідження стає соціальна людина, яка говорить і розкриває себе різними мовними і немовними засобами, дослідження стає запитуванням та бесідою, тобто ді-

алогом" [1]. Вузьке розуміння діалогу як однієї з композиційних форм мовлення замінюється розглядом діалогу як діалогічних відношень змістів, взаємодія мовленнєвих актів у тісному зв'язку з прагматичним, соціологічним та психологічним контекстом.

Цю мету ставить перед собою такий напрямок у теорії діалогу та лінгвістики тексту, як "конверсаційний аналіз" *converse* — спілкуватись). На відміну од традиційного підходу до вивчення діалогу, який передбачав дослідження лексико-граматичного зв'язку реплік у діалогічній єдності, "конверсаційний аналіз" розглядає діалог як сукупність спрямованих мовленнєвих дій, як взаємодію комунікативних інтенцій, як процес та результат реалізації стратегії мовленнєвого спілкування. Стратегія мовленнєвого спілкування — це певний сценарій реалізації загальної інтенції мовця у певних комунікативних умовах [5]. У рамках розвитку теорії мовної комунікації інтонація досліджується як ефективний спосіб економії словесного вираження. Наприклад, у відповіді на запитання *"Who made this report"* англієць скоріш за все відповідь *"I did"*, виділяючи при цьому слово *did*, ніж використовує емпатичну синтаксичну конструкцію *"It was I who did it"*. Таким чином, за допомогою тільки однієї інтонаційної категорії акцентування мовець має можливість у компактній, звернутій формі повідомити значно більше, ніж експліковане лексико-граматичним матеріалом висловлювання. У зв'язку з цим особливою актуальністю набуває вивчення інтонації у діловому мовленні, основними рисами якого є "точність, стислість, впливовість" [6].

Добір мовних і немовних засобів відбувається адекватно обраній стратегії мовленнєвого спілкування. Інтонація є одним з таких засобів.

Для "конверсаційного аналізу" викликають цікавість інтонаційні системи, які можуть модифікувати значення висловлювання відповідно до обраної стратегії, а саме: система акцентування, система тону, системи рівня висоти голосу першого виділеного і термінального складів. Кожна з систем є набором варіантів парадигми, кожен з яких у системі інтонаційного значення висловлювання розглядається як категорія, вжита у певній ситуації, з певною метою, відповідно до усвідомлення мовцем реального становища справ між ним та слухачем, тобто у певному контексті. Мінімальним сегментом, який є місцем функціонування цих систем, є синтагма. Існує така думка, що інтонаційне значення висловлювання не пов'язане з граматичними і синтаксичними категоріями висловлювання та суб'єктно-модальним відношенням мовця. Воно залежить тільки від контекстуальних сприйняття референта мовцем. Кожна синтагма висловлювання з'являється у специфічний час та у певному місці, і тому контекст інтеракції для кожної з них унікальний [2].

Система акценту, як один з інтонаційних засобів реалізації стратегії мовленнєвого спілкування, пов'язана з поняттями вибору та проектування. Вибір (селективність) трактується як право мовця виділяти або не виділяти склади/ слова синтагми для оформлення фрази адекватно існуючому стану порозуміння між комунікантами. Стан порозуміння охоплює давно існуючі елементи, а також щойно створені. Виділеність пов'язана зі щойно створеними елементами, які несуть ту інформацію, яка висвітлює стан справ з вигідного мовцеві боку. Тобто мовець експлуатує систему виділення (акцентування) складів для проектування контексту спілкування.

- *Did you say insolent officer?*
- *No, insolent official.*
- *Who sent you away?*
- *An insolent official.*

Відповідь у першій діалогічній єдності спланована відповідно до даної ситуації, створеної попередніми синтагмами. Невиділеність слова "*InsoJent*" свідчить про те, що це вже обговорювалось раніше. У другій діалогічній єдності відповідь не зовсім адекватна контекстові попередньої синтагми. Ця відповідь проектує новий контекст, у якому епітет "*insolent*" сприймається як невід'ємна властивість об'єкта мовлення. Невиділеність цього слова припускає існування точки зору, яка поділяється комунікантами.

Іншим компонентом стратегії мовленнєвого спілкування є система рівня висоти голосу акцентованих складів/слів. Кожен із трьох рівнів (низький, середній, високий) робить свій внесок у комунікативне значення висловлювання.

Наприклад: *He gambled/and lost.*

Використання низького рівня висоти голосу на слові *lost* створює контекст, у якому грати в азартні ігри означає неминуче програти. Низький рівень має ефект очікуваного висновку. Середній рівень висоти голосу виділених складів надає висловлюванню інформативного характеру. Альтернативними варіантами могли б бути *gambled/and won, played safe/and won* і т. п. Високий рівень проектує контекст неочікуваного результату. Синтагма імплікує контраст. У діалогічній єдності типу запитання — *yes/no* відповідь, рівень висоти голосу термінального складу планує контекст погодження або сперечання.

Do you understand?(середній) — *Yes* (середній).

Середній рівень термінального складу першої репліки свідчить про те, що перший мовець упевнений в тому, що слухач розуміє. Тобто проектується контекст запрошення до погодження.

Do you understand?(високий) — *Yes* (високий).

У запитанні високий рівень сигналізує про те, що перший мовець не знає відповіді на запитання. Високий рівень висоти голосу термінального складу репліки-реакції імплікує, що слухач саме зрозумів, а не навпаки.

Подібно до системи акцентування система тону може виконувати функцію тема-рематичного членування. Ця функція реалізується, відповідно, в опозиції: спадно-висхідний / низхідний тон. Кожний варіант тону оцінюється з точки зору зробленого ним внеску до обсягу конвергенції, тобто рівня порозуміння між комунікантами.

— *When I've prepared my lecture* (спадно-висхідний) / *if there's any time left* (спадно-висхідний) / *I shall go into town* (спадний).

Перші дві синтагми містять вже відому слухачу інформацію, створюють загальний фон для нового кроку в порозумінні, яким є інформація третьої синтагми.

Вибір тону може виразити певний соціальний статус мовців, що є однією з умов створення певної стратегії мовленнєвого спілкування. Більший процент використання спадного тону порівняно зі спадно-висхідним вказує на домінуючий статус мовця. Наприклад, використання мовцем з недомінуючим статусом висхідного тону замість спадно-висхідного або висхідно-спадного тону замість спадного сприймається як неадекватне соціальним стосункам, як прояв грубості. Важко уявити, що таке висловлювання, як *I the figure on the left* (висхідний) / *j's a triangle* (спадний) / може бути вжите учнем на уроці. Швидше за все такий вибір тонів буде зумовлений мовленнєвою поведінкою вчителя.

Отже, інтонація — це гнучка система, яку мовець використовує для створення необхідних контекстів спілкування, які є складовими части-

нами загальних фреймів, тобто стратегій мовленнєвого спілкування.

Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества.— 2-е изд.— М.: Искусство, 1986.

Brazil. D. The Communicative Value of Intonation in English.— Cambridge University Press, 1997.

Коваль А. Ділове спілкування: Навч. посіб.— К.: Либідь, 1992.

Моррис Ч. Основания теории знаков.— В кн.: "Семиотика". М., 1983.

Oim H. Where do Communicative Acts Come from? // Studies in Linguistics / Odense University.— 1986.— v. 5.

Почепцов Г. Г. Модели комунікації.— К., 1996.

Якубинский Л. Ю. Русская речь в диалогической речи // Русская речь.— Петроград, 1923.

Bokova V. A.

INTONATION AS A MEANS OF PERSONAL COMMUNICATIVE STRATEGY REALIZATION IN THE OFFICIAL DISCOURSE

The article highlights the communicative-pragmatic and interactive value of the intonation systems (prominence, key, termination, tone) within the discourse analysis of official speech.